

نقد مقاله

«تحلیل و نقد یکی از فقره‌های نسخه رایج زیارت عاشورا»

سید مهدی محمودی

| ۲۳۹-۲۵۷ |

این مقاله توسط آقایان دکتر مهدی ایزدی و اسلام ملکی معاف تألیف و در دو فصلنامه علمی پژوهشی «کتاب قیّم»، سال سوم (۱۳۹۲)، شماره هشتم منتشر شده است.

A Review of the Article «Analysis and Criticism of One of the Paragraphs of the Popular Version of Ziyārat Āshūrā»
Seyyed Mehdi Mahmoudi

Abstract: For many years, the final paragraph of the famous Ziyārat Āshūrā has been the preoccupation of thinkers. Some have argued for its «Non-Originality» of this phrase and others have rejected them. In the article «Analysis and Criticism of One of the Paragraphs of the Popular Version of Ziyārat Āshūrā» - which was published in 2013 in the scientific and research biannual «Kitāb Qayyim» - the respected authors have tried to prove with four criteria that: the final paragraph of the Ziyārat Āshūrā in Kāmil al-Ziyārāt and also the old manuscripts of Miṣbāḥ al-Mutuhajid by Sheikh Ṭūsī, which do not include the phrase «wabda bihi Āwalan Thumma al-Thāni wa al-Thālith wa al-Rābi» are preferable to the later manuscripts of Miṣbāḥ al-Mutuhajid, which contain this phrase. In the following article, the author has reviewed the reasons presented in that article.
Keywords: Ziyārat Āshūrā, Baṛāat, Taqiyyah, Kāmil al-Ziyārāt, Miṣbāḥ-al-Mutuhajid.

چکیده: سال‌هاست فقره پایانی زیارت عاشورای مشهور، ذهن اندیشمندان را به خود مشغول کرده است. برخی برای «عدم اصالت» آن دلایلی ارائه کرده‌اند و پاسخ‌هایی به آنان داده شده است. در مقاله «تحلیل و نقد یکی از فقره‌های نسخه رایج زیارت عاشورا» - که در سال ۱۳۹۲ در دو فصلنامه علمی، پژوهشی «کتاب قیّم» منتشر شده است - نویسندگان ارجمند کوشش کرده‌اند با معیارهای چهارگانه اثبات کنند: فقره پایانی زیارت عاشورا در کامل‌الزیارات و نیز نسخه‌های کهن مصباح‌المتجهّد شیخ طوسی که مشتمل بر عبارت «أَبْدَأُ بِهِ أَوْلًا ثُمَّ الثَّانِي وَ الثَّلَاثُ وَ الرَّابِعُ» نیست، در برابر نسخه‌های متأخر مصباح‌المتجهّد که مشتمل بر این عبارت است - ترجیح دارند. نگارنده در نوشتار پیش رو به نقد و بررسی دلایل ارائه‌شده در این مقاله پرداخته است.

کلیدواژه‌ها: زیارت عاشورا، تبری، تقیه، کامل‌الزیارات، مصباح‌المتجهّد.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درآمد

زیارت عاشورا شعار شیعه است. در این زیارت، دورکن بنیادین «تولی» و «تبری» مورد توجه قرار گرفته است که حقیقتاً هویت شیعه را بنیان می‌نهند. در زیارت عاشورای مشهور، «تولی» و «تبری» در قالب عبارات‌های خاصی به شیعیان تعلیم شده است که هر کدام مفاهیم خاص خود را دارند. لازم است به خصوص در اینگونه موارد، عبارات اصیل و معتبر اهل بیت (ع) را بشناسیم تا بتوانیم به شکلی درست، از آن پاک‌سیرتان پیروی کنیم.

از آنجا که در مقاله مورد نقد، فقره پایانی زیارت عاشورای مشهور، کم‌اعتبار و مرجوح قلمداد شده، پرداختن به این مدعا و نقد و بررسی دلایل ارائه شده برای آن، ضروری می‌نماید.

نگارنده این سطور، ضمن ارج نهادن به زحمات نویسندگان گرامی، در ۱۱ مورد، مطالبی را در نقد و نظر نسبت این مقاله تقدیم می‌کند. در مقاله مورد نقد، زیارت عاشورای نقل شده در کامل‌الزیارات، نگارش «الف» و زیارت عاشورای مشهور نقل شده در مصباح‌المتجهد، نگارش «ب» نام‌گذاری شده است. در این مقاله نقد نیز برای اختصار از همین دو نام بهره می‌بریم.

۱. ضرورت توجه به تولی و تبری

در صفحه ۱۵۸، در زیر عنوان «طرح مسئله» به درستی به دو موضوع مهم اشاره شده است: یکی ضرورت تقیه و مدارا در ارتباط با مخالفان و دیگری ضرورت توجه به اصل مهم تبری که هر دو مستند به آیات و روایات فراوان و در حد توان است.

۲. توجه کمتر به نقل کامل‌الزیارات

در صفحه ۱۵۹، در زیر عنوان «نسخه‌های کهن زیارت عاشورا» آمده است: این نگارش [نگارش «الف»] به رغم اعتبار و قدمت کمتر مورد توجه جامعه شیعی قرار گرفته است. طبق جستجوی ما در میان کتب دعای معاصر نیز تنها «منتخب الأدعیة» که زیر نظر علامه سیدمرتضی عسکری تدوین شده از این نگارش استفاده کرده است. یکی از ویژگی‌های این نگارش این است که عبارت «اللَّهُمَّ حُصَّ...» را به صورت زیر دارد: «اللَّهُمَّ حُصَّ أَنْتَ أَوَّلَ ظَالِمٍ ظَلَمَ آلَ نَبِيِّكَ بِاللَّعْنِ، ثُمَّ الْعَنَ أَعْدَاءَ آلِ مُحَمَّدٍ مِنَ الْأُولَى وَالْآخِرِينَ. اللَّهُمَّ الْعَنَ يَزِيدَ وَأَبَاهُ». در این نگارش از شماره‌گذاری‌های متوالی خبری نیست. بخش‌های دیگر این نگارش نیز با نگارش رایج تفاوت‌های لفظی (بیش از اختلاف نسخه) دارد. لذا آن را متن یا نگارشی مستقل به شمار می‌آوریم.

نقد و بررسی

جا داشت مؤلفان محترم که دریافته‌اند نگارش «الف» کمتر مورد توجه جامعه شیعی قرار گرفته است، این موضوع را پی می‌گرفتند که راستی چرا باید زیارت عاشورایی که در کامل الزیارات نقل شده است، کمتر مورد توجه واقع شده باشد؟ جالب توجه است که در این مقاله برای نگارش «الف» به جز خود کامل الزیارات، تنها دو منبع دیگر ذکر شده است:

نخست: بحار الأنوار تألیف علامه مجلسی که یک جامع حدیثی است و طبعاً باید افزون بر نگارش «ب»، نگارش «الف» را نیز دربر داشته باشد، وگرنه آن محدث بزرگوار در کتاب‌های مستقل دعای خود یعنی زاد المعاد و تحفة الزائر به نگارش «ب» اکتفا کرده و نگارش «الف» را نقل نکرده است.

دوم: شفاء الصدور تألیف میرزا ابوالفضل طهرانی که شرح زیارت عاشوراست و طبیعی است که افزون بر نگارش «ب»، نگارش «الف» را نیز داشته باشد؛ همان‌گونه که در این کتاب، زیارت عاشورای غیرمعروف نیز نقل شده است؛ بنابراین شاهد هستیم در گذشته هیچ‌یک از عالمان بزرگوار شیعه نگارش «الف» را در کتاب‌های دعا و زیارت خویش نقل نکرده‌اند و آن را ترجیح نداده‌اند.

اکنون باید اندیشه کرد در اینکه:

اولاً: چرا خود شیخ طوسی در مصباح المتعهد زیارت عاشورای نقل شده در کامل الزیارات را نقل نکرده است؟

ثانیاً: چرا عالمان بزرگی که پس از شیخ طوسی کتاب‌های دعا و زیارت تألیف کرده‌اند، هیچ‌کدام نگارش «الف» را ترجیح نداده‌اند و تنها نگارش «ب» را نقل کرده‌اند؛ دانشمندانی مانند: ابن مشهدی (م ۶۱۰) در المزار الکبیر، تمیمی سبزواری (زنده در ۵۴۰) در ذخیره الآخرة، سید بن طاووس (م ۶۶۴) در مصباح الزائر، کفعمی (م ۹۰۵) در المصباح و نیز در البلد الامین، علامه مجلسی در زاد المعاد و نیز در تحفة الزائر.

آیا گزینش نگارش «ب» در این کتاب‌ها، نشان نمی‌دهد آن دانشمندان گران قدر، نگارش «ب» را بر نگارش «الف» ترجیح داده‌اند؟ اگر چنین است باید بررسی کنیم که دلیل این ترجیح چه بوده است؟ آیا آن عالمان و محدثان بزرگ شیعه به معیارهای ترجیحی که ما آنها را ملاک دانسته‌ایم، آگاه نبوده‌اند؟ آیا آنان نمی‌دانستند که کامل الزیارات در برابر مصباح المتعهد قدمت بیشتری دارد؟ آیا وثاقت و مقام والای علمی ابن قولویه برای آنان روشن نبوده است؟

یکی از احتمال‌های موجه برای ترجیح نگارش «ب» بر نگارش «الف» نزد آن عالمان سترگ این است که آنان می‌دانستند در فقره پایانی زیارت عاشورای نگارش «الف» تقیه رخ داده است و به

همین دلیل اصالت ندارد؛ اما صرف نظر از اینکه دلیل ترجیح چه چیزی بوده است، می‌دانیم آنان با اینکه دسترسی بهتری از ما به متون معتبر و کهن داشته‌اند، قدر مسلم، نگارش «الف» را ترجیح نداده‌اند. اکنون ما با استناد به کدامین دلیل یا شاهد، برخلاف گزینش و روش آن عالمان بزرگ، نگارش «الف» را بر نگارش «ب» ترجیح داده‌ایم؟

در ادامه خواهیم دانست دلیل‌های یادشده در مقاله «تحلیل و نقد یکی از فقره‌های نسخه رایج زیارت عاشورا»، به هیچ وجه ترجیح نگارش «الف» بر نگارش «ب» را اثبات نمی‌کند.

۳. توجه به کامل‌الزیارات در گذشته

در صفحه ۱۶۰ می‌خوانیم:

از فهرست منابعی که در بالا ذکر شد، چنین برمی‌آید که نگارش «ب» در گذشته و حال مشهورتر و متداول‌تر بوده است؛ ولی نگارش «الف» اگرچه در گذشته مورد توجه برخی از عالمان بوده؛ ولی در حال حاضر، تقریباً مهجور است.

نقد و بررسی

با بیانی که در مورد ۲ گذشت، دانستیم زیارت عاشورای کامل‌الزیارات (نگارش «الف») در گذشته یعنی از زمانه شیخ طوسی نیز مورد توجه عالمان نبوده و مهجور بوده است.

۴. استقلال دو نقل زیارت عاشورا

در ادامه عبارات صفحه ۱۵۹ می‌خوانیم:

... بخش‌های دیگر این نگارش [نگارش «الف»] نیز با نگارش رایج تفاوت‌های لفظی (بیش از اختلاف نسخه) دارد. لذا آن را متن یا نگارشی مستقل به شمار می‌آوریم.

نقد و بررسی

برخلاف بیانی که در این بخش از مقاله آمده است، زیارت عاشورای نگارش «الف» و زیارت عاشورای نگارش «ب» دو زیارت عاشورای متفاوت و مستقل به گونه‌ای که جداگانه تعلیم شده باشد نیست. این دو نگارش، صدور واحدی دارد؛ زیرا راویان نخستین در هر دو کتاب متحدند؛ در هر دو کتاب صالح بن عقبه و سیف بن عمیره این زیارت را از علقمة بن محمد حضرمی روایت کرده‌اند. همچنین در هر دو کتاب «مروئ عنہ» یعنی حضرت امام محمد باقر (متحد است). نیز الفاظ زیارت عاشورا در دو کتاب به جز مواردی که به اختلاف نسخه یا تقیه مربوط است، تفاوتی ندارد. اتحاد راویان نخستین، «مروئ عنہ» و «الفاظ زیارت عاشورا» در دو کتاب «وحدت صدور» را نشان

۱. نگارنده در کتاب زیارت عاشورا از آغاز تا امروز از صفحه ۲۷۷ تا ۳۱۰، شواهد وقوع تقیه در فقره پایانی زیارت عاشورای کامل‌الزیارات را به تفصیل بیان کرده است.

می‌دهد و اگر کسی این دو زیارت را متفاوت بداند، باید دلیل اقامه کند.

میرزا ابوالفضل تهرانی به اتحاد صدور دو نقل زیارت عاشورا در کامل الزیارات و مصباح المتهجد تصریح کرده است.^۲ از بیان شیخ محمد تقی تستری نیز دانسته می‌شود از دیدگاه ایشان، این دو نقل صدور واحدی داشته است.^۳

۵. استناد به نسخه نقاش رازی

در صفحه ۱۶۰ و ۱۶۱ در زیر عنوان نسخه‌های متعدد متن «ب» آمده است:

نگارش «ب» خود دارای چند نسخه است؛ زیرا مصباح المتهجد نسخه‌های متعددی دارد. این نسخه‌ها در مورد ادامه عبارت «اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ...» بر دو گونه هستند:

۱. قدیم‌ترین نسخه شناخته شده از مصباح المتهجد عبارت مورد نظر را چنین دارد:

«اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ أَوَّلَ ظَالِمٍ بِاللَّعْنِ مِنِّي وَابْدَأْ بِهِ جَمِيعَ الظَّالِمِينَ لَهُمْ. اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ وَعْتِيدَ اللَّهِ...»... این نسخه خطی در آستان قدس رضوی در مشهد مقدس موجود است و از نظر قدمت کم‌نظیر یا بی‌نظیر است و به حدود ۴۰۰ سال پس از وفات مؤلف - یعنی حدود سال ۵۰۰ ق - برمی‌گردد.

نقد و بررسی

در این قسمت از مقاله، عبارت فقره پایانی زیارت عاشورا از کهن‌ترین نسخه خطی مصباح المتهجد (نسخه کتابت شده در سال ۵۰۲ قمری به وسیله نقاش رازی) نقل شده است؛ اما نکته مهم و قابل توجه این است که عبارت یاد شده، در متن آن نسخه نیامده و در قرن‌های بعدی با خطی کاملاً متفاوت و متأخر از جهت نوع کتابت، به آن نسخه افزوده شده است (تصویر ضمیمه شماره ۱).

در نتیجه این بخش از مقاله سه اشکال دارد:

۱. بیان غیردقیق برای کتابت نسخه نقاش رازی (حدود ۵۰۰ قمری)؛ در حالی که در انجامه این نسخه، تاریخ کتابت به طور دقیق ۵۰۲ قمری یاد شده است.

۲. هم‌زمان دانستن کتابت «متن» و «حاشیه» در این صفحه از نسخه نقاش رازی.

۳. اصالت بخشیدن به حاشیه کتاب؛ در حالی که آنچه در حاشیه مصباح المتهجد در قرن‌های بعدی به وسیله اشخاص دیگر کتابت شده، مستند به مصنف کتاب نیست و ارتباطی با کتاب مصباح المتهجد ندارد.

۲. شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشور، ج ۱، ص ۸۲.

۳. الأخبار الدخيلة، ج ۱، ص ۲۵۵ و ۲۵۶.

در ادامه مقاله اشاره شده است آیت الله العظمی شبیری زنجانی یک نسخه مصباح المتهجد را با نسخه نقاش رازی مقابله کرده‌اند و این حاکی از اهمیت آن نسخه در نظر ایشان است؛ به ویژه که قدمت این نسخه بیش از همه نسخه‌های شناخته شده دیگر است.

جالب است بدانیم آیت الله العظمی شبیری زنجانی در همان نسخه چاپ سنگی مصباح المتهجد که آن را با چند نسخه خطی مقابله کرده‌اند، خودشان در حاشیه نوشته‌اند فقره‌های پایانی زیارت عاشورا در نسخه نقاش رازی با خطی متفاوت با خط متن، در حاشیه آمده است! (تصویر ضمیمه شماره ۲)

به باور نویسنده این سطور، عبارت نگاشته شده در حاشیه نسخه نقاش رازی، مانند نمونه‌های فراوانی که در کتاب زیارت عاشورا، از آغاز تا امروز ارائه شده،^۴ نمایان‌گر رازداری کاتبان در فقره پایانی زیارت عاشورا است.

۶. معیار قدمت

در صفحه ۱۶۱ می‌خوانیم:

۳. انتساب گونه‌های مختلف عبارت «اللهم خُصْ...» به معصوم (ع)

گفته شد عبارت «اللهم خُصْ...» در زیارت عاشورا به سه گونه نقل شده است. اکنون برای سنجش میزان احتمال انتساب هر یک به معصوم (ع) می‌توان از معیارهای زیر بهره برد:

۳-۱. معیار قدمت

الف) گونه مربوط به کامل‌ترین زیارات (تألیف قبل از سال ۳۶۹ ق):

«اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ أَوْلَ ظَالِمٍ ظَلَمَ آلَ نَبِيِّكَ بِاللَّعْنِ، ثُمَّ الْعَنْ أَعْدَاءَ آلِ مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَوْلِيَيْنَ وَالْآخِرِينَ. اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ وَأَبَاهُ وَالْعَنْ عُتْبَيْدَ اللَّهِ...»...

ب) گونه مربوط به قدیم‌ترین نسخه مصباح المتهجد (تألیف قبل از سال ۴۶۰ ق).

«اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ أَوْلَ ظَالِمٍ بِاللَّعْنِ مِنِّي وَأَبْدَأْ بِهِ جَمِيعَ الظَّالِمِينَ لَهُمْ. اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ وَعُتْبَيْدَ اللَّهِ...» کتابت این نسخه مربوط به سال ۵۰۰ ق، یعنی ۴۰ سال پس از وفات مؤلف کتاب است.

ج) گونه مربوط به نسخه‌های متأخر مصباح المتهجد:

«اللَّهُمَّ حُصَّ أَنْتَ أَوَّلَ ظَالِمٍ بِاللَّعْنِ مِنِّي وَأَبْدَأُ بِهِ أَوْلَاءَ نَمِّ الثَّانِي وَالثَّلَاثِ وَالرَّابِعِ، اللَّهُمَّ الْعَنُ يَزِيدُ خَامِسًا وَالْعَنُ عُبَيْدًا اللَّهُ...». کهن‌ترین نسخه اینگونه که مورد استفاده مصحح قرار گرفته، مربوط به سال ۱۰۸۲ ق است.

روشن است که نسخه کهن‌تر معتبرتر است؛ مگر از جهات دیگر، دچار مشکل باشد - مثلاً آثار تحریف در آن هویدا باشد. از آنجا که چنین مشکلی درباره نسخه‌های کهن مورد گفتگوی ما گزارش نشده است؛ بنابراین، گونه «الف» و «ب» - به علت قدمت بیشتر - معتبرتر از گونه «ج» خواهند بود.

نقد و بررسی

الف) بی‌تردید کامل‌الزیارات حدود یک قرن پیش از مصباح‌المتهمجد تألیف شده و بر مصباح‌المتهمجد تقدم زمانی دارد؛ اما این قدمت، عبارات پایانی زیارت عاشورای کامل‌الزیارات را در برابر مصباح‌المتهمجد برتری نمی‌بخشد؛ زیرا فقره پایانی زیارت عاشورا بر اساس شواهد و نسخه‌های خطی فراوان، در معرض تقیة کاتبان و عالمان شیعه بوده است و دور از ذهن نیست که به دلیل تقیة این عبارات در کامل‌الزیارات تغییر یافته باشد. زمانه تألیف کامل‌الزیارات در بغداد در اواخر عمر ابن قولویه، دوران درگیری‌های خونین میان اهل تسنن و شیعیان به دلیل اظهار شعائر شیعی در روز عاشورا و عید غدیر بوده است و احتمال تقیة آن دانشمند بزرگ در نقل فقره پایانی زیارت عاشورا کاملاً موجه است.^۵ از سوی دیگر دانستیم زیارت عاشورا در کامل‌الزیارت، زیارت مستقلی نیست و با زیارت عاشورای مصباح‌المتهمجد یک صدور دارد؛ پس ناچار باید یکی از دو نقل دستخوش تغییر شده باشد.

وجود اشکال بلاغی و نیز اشکال مفهومی در نگارش «الف»، وقوع تغییر در آن را نشان می‌دهد؛ در حالی که این اشکال در نگارش «ب» نیست.^۶

افزون بر اینکه کهن‌ترین نسخه خطی کامل‌الزیارات که تاکنون شناخته شده، در قرن نهم قمری کتابت شده و تاریخش تا زمانه مصنف، حدود پانصدسال فاصله دارد! بنابراین احتمال وقوع تقیة کاتبان در این فقره زیارت عاشورا، در قرن‌های بعدی نیز وجود دارد. اکنون چگونه می‌توانیم احتمال وقوع تقیة در نگارش «الف» را نفی کنیم؛ در حالی که این فقره در طول قرن‌های متمادی در معرض تقیة بوده است.

قابل توجه است: اگر - بر اساس عبارت نقل شده در بالا - مبنای اعتبار، قدمت نسخه باشد،

۵. بنگرید به: کامل‌الزیارات، ج ۸، ص ۶۳۲؛ تاریخ الإسلام للذهبی، ج ۲۷، ص ۱۱ و ۱۲؛ تجارب الأمم، ج ۷، ص ۴۰۱؛ المنتظم فی تاریخ الملوک و الأمم، ج ۱۵، ص ۱۲۵؛ العبر فی خبر من غیر، ج ۳، ص ۱۲۴.
۶. توضیح این دو اشکال در نقد و بررسی مورد ۹ (معیار سازگاری عبارت مورد نظر با بقیه متن) خواهد آمد.

برعکس آنچه ادعا شده است، زیارت عاشورای مشهور بر زیارت عاشورای کامل الزیارات ترجیح دارد؛ زیرا نسخه معتبر مختصر مصباح که در سطرهای آینده معرفی خواهد شد و زیارت عاشورا مطابق مشهور در آن کتابت شده، متعلق به قرن ششم است؛ در حالی که کهن‌ترین نسخه کامل الزیارات در قرن نهم استنساخ شده است.

ب) چنان‌که دانستیم، نسخه نقاش رازی در سال ۵۰۲ قمری کتابت شده و نسبت دادن آن به سال ۵۰۰ قمری درست نیست. افزون بر اینکه بر اساس آنچه شرحش گذشت، گونه «ج» در متن نسخه نقاش رازی نیست و در حاشیه آن نسخه آمده است.

ج) در مقاله مورد نقد، عبارت مشهور فقره پایانی چنین معرفی شده است:

گونه مربوط به نسخه‌های متأخر مصباح المتهدج:

«اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ أَوْلَ ظَالِمٍ بِاللَّعْنِ مِنِّي وَأَبْدَأُ بِهِ أَوْلَا تُمَّ الثَّانِي وَالثَّلَاثِ وَالرَّايِحِ، اللَّهُمَّ الْعَن يَزِيدَ خَامِساً وَالْعَن عُبَيْدَ اللَّهِ...». کهن‌ترین نسخه این گونه که مورد استفاده مصحح قرار گرفته مربوط به سال ۱۰۸۲ ق است.

شگفت است! نویسندگان ارجمند با چه مستندی فقره پایانی زیارت عاشورای مشهور را به نسخه‌های متأخر نسبت داده‌اند؟! آیا همین مقدار که مصحح مصباح المتهدج، فقره پایانی زیارت عاشورای مشهور را بر اساس نسخه کتابت شده در سال ۱۰۸۲ در متن تصحیح شده خود آورده است،^۷ نشان می‌دهد این نقل در نسخه کهن‌تری موجود نیست؟! آیا لازم نیست برای چنین ادعایی، نسخه‌های فراوان خطی مصباح المتهدج را بررسی کنیم؟

در کتاب زیارت عاشورا از آغاز تا امروز، از قرن ششم تا سال ۱۰۸۲ قمری، ۵۵ نسخه خطی و در مجموع تا قرن سیزدهم قمری، ۱۱۰ نسخه خطی مصباح المتهدج و مختصر مصباح ارائه شده که در همه آنها فقره پایانی زیارت عاشورا مطابق مشهور کتابت شده است. مهم‌ترین آنها، نسخه خطی بسیار کهن و معتبر مختصر مصباح به خط عالم بزرگوار شیعه در قرن ششم قمری، علی بن سکون حلی است. این نسخه کتابت شده به وسیله ابن سکون از چنان اهمیتی برخوردار است که به تنهایی برای اثبات اعتبار فقره پایانی زیارت عاشورای مشهور کافی است.^۸ (تصویر ضمیمه شماره ۳)

۷. معیار اعتبار منبع

در صفحه ۱۶۴ در زیر عنوان «معیار اعتبار منبع» می‌خوانیم:

...بعید نیست شیخ طوسی (ره) در مصباح المتهدج، از همان شیوه معمول علما

۷. مصباح المتهدج، ص ۷۷۶.

۸. بنگرید به: زیارت عاشورا از آغاز تا امروز، ص ۳۳۲ تا ۴۰۴.

مبنی بر «آسان‌گیری در ادله سنن و مستحبات» استفاده کرده باشد؛ اما درباره کتاب کامل زیارات، این احتمال ضعیف یا منتفی است؛ زیرا ابن قولویه در مقدمه کتابش، صریحاً خود را ملتزم به پرهیز از تسامح نموده است. بنابراین می‌توان احتمال داد هرگاه بین زیارت‌های مشترک بین کامل زیارات و مصباح‌المتهمجد اختلاف نسخه وجود داشته باشد، متن و سندی که ابن قولویه برگزیده و نقل کرده از دقت بیشتری برخوردار باشد؛ مگر آنکه شواهد دیگری بر خلاف آن موجود باشد.

نقد و بررسی

این سخن به‌ویژه درباره زیارت عاشورا صحیح نیست؛ زیرا عالمان رجالی تصریح کرده‌اند شیخ طوسی در نقل زیارت عاشورا دست‌کم دو طریق متصل دارد. آیت‌الله العظمی شبیری زنجانی از میان چهار سند برای زیارت عاشورا که دو سند آن در کامل زیارات و دو سند دیگر آن در مصباح‌المتهمجد آمده است، تنها طریق دوم شیخ طوسی در مصباح‌المتهمجد را براساس سخت‌گیرانه‌ترین رویکرد رجالی صحیح می‌دانند.^۹

با این رویکرد رجالی (روش توثیق سندی) دو سند یادشده در کامل زیارات به اندازه سند دوم شیخ طوسی در مصباح‌المتهمجد معتبر نیست؛ بنابراین براساس «معیار اعتبار منبع» نیز زیارت عاشورای مشهور که در مصباح‌المتهمجد نقل شده است، ترجیح می‌یابد؛ گرچه براساس «روش توثیق صدور» زیارت عاشورا در نقل‌های مختلف، از معتبرترین زیارات است.

۸. وجود دو نگارش از زیارت عاشورا در عصر شیخ طوسی

در ادامه می‌خوانیم:

درباره زیارت عاشورا نیز در عصر ابن قولویه و شیخ طوسی، دست‌کم دو نگارش روایت می‌شده که هر یک از این دو مؤلف، یک نگارش را طبق ذوق خود برگزیده‌اند و احتمالاً انتخاب ابن قولویه باید از سخت‌گیری بیشتری برخوردار بوده باشد. بنابراین برپایه معیارهای ارزیابی منبع، نسخه منقول در کامل زیارات در خصوص عبارت «اللَّهُمَّ حُصَّ أَنْتَ...» رجحان می‌یابد.

نقد و بررسی

با توضیحی که درباره احتمال تقیه ابن قولویه و همچنین احتمال تقیه کاتبان در کامل زیارات گذشت و نیز اینکه کهن‌ترین نسخه خطی شناخته‌شده از کامل زیارات در قرن نهم قمری کتابت شده است، همچنین با توجه به «وحدت صدور» در نقل زیارت عاشورا در دو کتاب، چگونه

می‌توانیم با قاطعیت ادعا کنیم در عصر ابن قولویه و شیخ طوسی دست‌کم دو نگارش از زیارت عاشورا روایت می‌شده که هریک از دو مؤلف، یک نگارش را طبق ذوق خود برگزیده‌اند!

۹. معیار سازگاری عبارت مورد نظر با بقیه متن

در صفحه ۱۶۶ می‌خوانیم:

۳-۴. معیار سازگاری عبارت مورد نظر با بقیه متن

در صورت مقایسه هریک از جوه سه‌گانه‌ای که برای عبارت «اللَّهُمَّ حُصَّ أَنْتَ...» نقل شده با بقیه عبارات زیارت عاشورا در نسخه متأخر (متن ب) متوجه این ناسازگاری خواهیم شد که در عبارت «اللَّهُمَّ حُصَّ أَنْتَ أَوَّلَ ظَالِمٍ بِاللَّعْنِ مِنِّي وَ أَوَّلَ بِهِ أَوَّلًا ثُمَّ الثَّانِي وَ الثَّالِثِ وَ الرَّابِعِ، اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ خَامِسًا» وجه درستی برای واژه «الرابع» نمی‌توان یافت؛ زیرا مراد از آن یا - طبق تصور عموم شیعیان - معاویه است یا - طبق وجهی بعید - عبدالرحمن بن ملجم (قاتل امام علی) است و هر کدام باشد، دلیلی برای ذکر عدد «الرابع» به جای تصریح به نام شخص وجود ندارد؛ زیرا معاویه در بخش دیگری از همین زیارت، به صراحت نام برده شده و ابن ملجم نیز از شخصیت‌های مقدس نزد مخالفان نیست که به دلیل تقیه، نامش برده نشود و در نتیجه، کلمه «الرابع» با بقیه این زیارت تناسب ندارد. گویا کسی که این کلمه را ذکر کرده فراموش کرده که چند سطر پیش نام معاویه بدون هیچ‌گونه پرده‌پوشی آمده بود. این ناسازگاری در نسخه کهن تر متن «ب» و نیز در متن «الف» وجود ندارد؛ زیرا در آنها اساساً شماره‌های متوالی دیده نمی‌شود...

طبق این معیار، متن «الف» و نسخه کهن تر متن «ب» در مورد این عبارت از ناسازگاری و اضطراب عاری هستند. از این رو بر نسخه‌های متأخر متن «ب» (نسخه رایج) رجحان دارند.

نقد و بررسی

در متن زیارت عاشورای مشهور هیچ‌گونه ناسازگاری وجود ندارد. درست است که پیش از کلمه «الرابع» در زیارت عاشورا «معاویه» بی‌پرده لعن شده است؛ اما این احتمال کاملاً موجه است که در کنار سه نام رمزی دیگر، برای ایجاد تقیه بیشتر در مورد آن سه نام رمزی، نام معاویه نیز به صورت رمزی یاد شده باشد.

با این احتمال، بر اساس «معیار سازگاری عبارت مورد نظر با بقیه متن» هم ترجیحی برای متن «الف» و متن «ب» ایجاد نمی‌شود.

برخلاف آنچه در این بخش از مقاله مورد نقد مطرح شده، حق این است که فقره پایانی زیارت عاشورا در کامل‌الزیارات با سایر عبارات در این زیارت ناسازگاری دارد؛ این فقره در کامل‌الزیارات دارای اشکال مفهومی است؛ زیرا:

فقره پایانی در کامل‌الزیارات چنین است:

اللَّهُمَّ حُصَّ أَوْلَ ظَالِمٍ ظَلَمَ آلَ نَبِيِّكَ بِاللَّعْنِ، ثُمَّ الْعَنْ أَعْدَاءَ آلِ مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَوْلِيَيْنِ
وَالْآخِرِينَ. اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ وَأَبَاهُ، وَالْعَنْ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدٍ وَآلَ مَرْوَانَ وَبَنِي أُمَيَّةَ
قَاطِبَةً إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.^{۱۰}

خداوند! نخستین ستمگری که به آل پیامبرت ستم کرده است را به لعن اختصاص ده! سپس دشمنان آل محمد را از نخست تا پایان از رحمت خویش دور کن! خداوند! یزید و پدرش را از رحمتت دور کن و عبیدالله بن زیاد و آل مروان و بنی امیه را تا روز قیامت از رحمت خود دور فرما!

در این فقره در آغاز از خداوند متعال درخواست شده است نخستین ستمگر به خاندان پیامبر را به شکل خاص از رحمت خویش دور کند. سپس دشمنان آل پیامبر به شکل فراگیر لعن شده‌اند. اکنون باریزبینی در عبارت «اللَّهُمَّ حُصَّ أَوْلَ ظَالِمٍ ظَلَمَ آلَ نَبِيِّكَ بِاللَّعْنِ» که عبارت «... ثُمَّ الثَّانِي وَالثَّلَاثِ وَالرَّابِعِ، اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ خَامِسًا...» پس از آن مشاهده نمی‌شود. این پرسش مطرح می‌شود: نخستین ستمگری که به آل پیامبر جفا کرده است، چه ویژگی‌ای دارد که در زیارت عاشورا درخواست می‌کنیم به شکل خاص، لعن الهی او را فراگیرد؟ چه تفاوتی میان او و دیگر ستمگران به آل پیامبر وجود دارد؟

در پاسخ به این پرسش، تنها احتمال درست، این است که بگوییم ویژگی نخستین ستمگر، بنیان‌گذاری ظلم است. او راه ستمگری را برای دیگران گشوده است؛ اما در اینجا یک اشکال در ذهن پیدا می‌شود:

ظهور ترکیب «أَوْلَ ظَالِمٍ» نشان می‌دهد که گوینده با بیان این عبارت، «یک شخص معین» را اراده کرده است و دلالت «أَوْلَ ظَالِمٍ» بر دو یا چند نفر حتی به شکل بدلی صحیح نیست؛ اما از سوی دیگری می‌دانیم که پایه‌گذاران ظلم به آل پیامبر افراد متعددی بوده‌اند و این بنیان‌شوم به یک فرد معین اختصاص ندارد. بهترین دلیل برای اثبات این مدعا، عبارت خود زیارت عاشورا است که می‌خوانیم: «فَلَعَنَّ اللَّهُ أُمَّةً أَشْسَسَتْ أَسَاسَ الظُّلْمِ وَالْجَوْرِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ...»؛ در این عبارت بنیان‌گذاران ظلم با عنوان «امت» و «گروه» معرفی شده‌اند؛ بنابراین اختصاص دادن لعن به یک «فرد معین» به عنوان بنیان‌گذار ظلم که از عبارت نقل شده در کامل‌الزیارات فهمیده می‌شود.

با عبارت یادشده در خود زیارت عاشورا ناسازگاری دارد و طبعاً نمی‌تواند صحیح باشد.

توجه به این نکته لازم است که این ناسازگاری در عبارت زیارت عاشورای مشهور در مصباح‌المتهجد وجود ندارد؛ زیرا در آنجا «أَوْلَ ظَالِمٍ» به قرینه عبارت «... ثُمَّ الثَّانِي وَالثَّلَاثِ وَالرَّابِعِ، اللَّهُمَّ الْعَنِّ يَزِيدَ خَامِساً...» به معنای بنیان‌گذار ظلم نیست. بنابراین احتمال وقوع تقیّه در عبارت کامل الزیارات تقویت می‌شود و عبارت مصباح‌المتهجد ترجیح می‌یابد؛ زیرا کلمات اهل بیت که امرای کلام هستند، در اوج اتقان و فصاحت و بلاغت است و از چنین اشکال‌هایی مبرا است.

افزون بر ناسازگاری مفهومی که در عبارت فقره پایانی زیارت عاشورا در کامل‌الزیارات بیان شد، آن عبارت اشکال دیگری نیز دارد و آن «اشکال بلاغی» است که در زیر به بیان این اشکال می‌پردازیم:

در فقره پایانی زیارت عاشورا در کامل‌الزیارات، در ابتدا نخستین ستمگر به شکل ویژه نفرین شده است: «اللَّهُمَّ حُصَّ أَوْلَ ظَالِمٍ ظَلَمَ آلَ نَبِيِّكَ بِاللَّعْنِ»؛ روشن است که در این عبارت، مصداق خاصی قصد شده، گرچه به صورت رمزی بیان شده است. پس از این نفرین خاص، دشمنان آل پیامبر از اولین تا آخرین نفرین شده‌اند: «ثُمَّ الْعَنِّ أَعْدَاءَ آلِ مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَوْلِيَّيْنَ وَ الْأَخْرِيَّيْنَ»؛ این نفرین عام است و همه مصداق‌ها را دربر می‌گیرد. پس از این لعن کاملاً عام و فراگیر دوباره افراد خاصی نفرین شده‌اند: «اللَّهُمَّ الْعَنِّ يَزِيدَ وَ أَبَاهُ، وَ الْعَنِّ عُمَيْدَ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ» و سپس دوباره سیاق تغییر یافته و افرادی به شکل طایفه‌ای و عام نفرین شده‌اند: «وَ آلَ مَرْوَانَ وَ بَنِي أُمَيَّةَ قَاطِبَةً إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، فقره پایانی زیارت عاشورا در کامل‌الزیارات، مشوّش و مضطرب است.

با نگاهی به فقره پایانی زیارت عاشورا در مصباح‌المتهجد، درمی‌یابیم آن عبارت‌ها، سیاقی کاملاً موزون دارد؛ در آنجا نخست افراد خاص و سپس طایفه‌ها به شکل عام نفرین شده‌اند. این اشکال بلاغی در فقره پایانی زیارت عاشورا در کامل‌الزیارات نیز موجب می‌شود احتمال وقوع تغییر به دلیل تقیّه در آن قوّت گیرد و عبارات مصباح‌المتهجد در این فقره بر آن ترجیح یابد.

۱۰. معیار سازگاری با سیره معصومین

در صفحه ۱۷۳ می‌خوانیم:

۳-۵. معیار سازگاری با سیره معصومین (ع)

... به عنوان یک اصل کلی، می‌توان گفت: اساساً سیره عمومی پیامبر اعظم (ص) و اهل بیت (ع)، تصریح به لعن با ذکر نام نیست و اگر موارد نادری یافت شود که از اسناد معتبر برخوردار باشد، استثناء و مربوط به شرایط ویژه است و نباید تعمیم داده شود...

نقد و بررسی

در عبارت مورد بحث: «اللَّهُمَّ حُصَّ أَنْتَ أَوْلَ ظَالِمٍ بِاللَّعْنِ مِنِّي وَأَبْدَأُ بِهِ أَوْلَا تُمْ الثَّانِي وَالثَّلَاثِ وَالرَّابِعِ»، هیچ‌کس به صراحت با ذکر نام لعن نشده است؛ بنابراین با سیره معصومین هیچ ناسازگاری ندارد.^{۱۱} با این بیان، متن «الف» بر اساس «معیار سازگاری با سیره معصومین نیز بر متن «ب» ترجیح ندارد.

۱۱. ندرت عبارت

در صفحه ۱۷۵ زیر عنوان «ندرت عبارت» آمده است: «أَبْدَأُ بِهِ أَوْلَا تُمْ الثَّانِي وَالثَّلَاثِ وَالرَّابِعِ»:

«با جستجوی رایانه‌ای با استفاده از نرم‌افزارهای «جامع الاحادیث»، «نور الجنان» و «مکتبه اهل البیت (ع)» روشن شد که مشابه عبارت مورد بحث (أَبْدَأُ بِهِ أَوْلَا تُمْ الثَّانِي وَالثَّلَاثِ وَالرَّابِعِ) جز در نسخه مشهور زیارت عاشورا در هیچ زیارت مأثور دیگری نقل نشده است. در واقع این شیوه که مبتنی بر شماره‌گذاری است با شیوه قریب به اتفاق زیارات مأثور متفاوت است. اگر سبک بیان قریب به اتفاق زیارات مأثور را سبک اهل بیت (ع) بدانیم، صحت انتساب این عبارت به معصوم (ع) تضعیف و احتمال تحریف نسخه یا نقل به معنا از سوی راویان تقویت می‌شود. طبعاً همگونی با سبک شناخته شده ائمه (ع) در انشاء زیارات می‌تواند مؤیدی برای ترجیح یک وجه بر وجه دیگر باشد.

نکته دیگر آن است که به جز زیارت عاشورا، در هیچ زیارتی حتی «معاویه» با ذکر نام لعن نشده است. این بدین معنی است که اهل بیت (ع) در انشاء زیارت‌ها، از ذکر نام معاویه نیز پرهیز می‌کردند...».

نقد و بررسی

اینگونه نیست که همگونی با «سبک بیانی شناخته شده از سوی ائمه»، معیاری باشد برای ترجیح یک حدیث در قبال حدیثی که با این سبک ناهمگون است. میان ملاک‌های اعتبارسنجی حدیث، چنین ملاکی را نمی‌شناسیم. بر مؤلفان ارجمند لازم است پیش از بهره‌مندی از این ملاک، اعتبار آن را اثبات کنند.

اگر این ملاک معتبر باشد، بسیاری از روایات صادر شده از معصومین بی اعتبار یا کم اعتبار خواهند شد؛ زیرا سخنان نغز آن امیران کلام، در موارد فراوان دارای سبکی متفاوت با سایر کلمات ایشان است.

۱۱. برای آشنایی با هماهنگی لعن‌های زیارت عاشورای مشهور با سیره معصومین، سیره متشرعه و دیگر روایات و زیارات بنگرید به: میزان تشیع، عندلیب همدانی، ص ۱۹۵ تا ۲۱۱.

به عنوان مثالی روشن، آیا درست است بگوییم: خطبه‌ی بی‌الف یا بی‌نقطه که از حضرت امیرالمؤمنین نقل شده^{۱۲} معتبر نیست؛ زیرا این سبک از بیان را در سایر روایات نقل شده از اهل بیت سراغ نداریم؟! البته اگر کلامی که به اهل بیت نسبت داده شده است، از دیدگاه محتوا و مفهوم، با سایر تعالیم شناخته شده آن پیشوایان هدایت، نامتناسب و ناهمگون باشد، نمی‌توان آن کلام را به ایشان نسبت داد؛ مانند بخش دوم دعای حضرت امام حسین در روز عرفه که علامه بزرگوار مجلسی پس از نقل آن در بحر الأنوار می‌نویسد:

أقول: قد أورد الكفعمي أيضا هذا الدعاء في البلد الأمين وابن طاووس في مصباح الزائر كما سبق ذكرهما، ولكن ليس في آخره فيهما بقدر ورق تقريبا وهو من قوله «إلهي أنا الفقير في غناي» إلى آخر هذا الدعاء، وكذا لم يوجد هذه الورقة في بعض النسخ العتيقة من الإقبال أيضا، وعبارات هذه الورقة لا تلائم سياق أدعية السادة المعصومين أيضا وإنما هي على وفق مذاق الصوفية، ولذلك قد مال بعض الأفاضل إلى كون هذه الورقة من مزيادات بعض مشايخ الصوفية ومن إحقاقه وإدخالته.^{۱۳}

اگر ملاک «ندرت عبارت» را معتبر بدانیم، نه تنها در فقره پایانی زیارت عاشورای مشهور، بلکه لازم است در عبارت‌های متعددی از این زیارت، وقوع تحریف را تقویت کنیم؛ مانند عبارت: «لَعَنَ اللَّهُ شِمْرًا»، «لَعَنَ اللَّهُ بَنِي أُمَيَّةَ قَاطِبَةً» و نیز «لَعَنَ اللَّهُ آلَ زَيْدٍ وَآلَ مَرْوَانَ»؛ چرا که در هیچ یک از زیارات مأثور از اهل بیت چنین عباراتی نیافتیم.

جالب است که در این مقاله تصریح شده است:

نکته دیگر آن است که به جز زیارت عاشورا، در هیچ زیارتی حتی «معاویه» با ذکر نام لعن نشده است.

اگر ملاک «ندرت عبارت» درست باشد، لازم است مؤلفان گرامی احتمال وقوع تحریف در عبارت: «اللَّهُمَّ الْعَنِ أَبَاسُفِيَانَ وَمُعَاوِيَةَ» در زیارت عاشورا را نیز تقویت کنند؛ در حالی که این عبارت در زیارت عاشورای کامل زیارات نیز آمده و در این مقاله زیارت عاشورای کامل زیارات معتبر دانسته شده است!

کتاب‌نامه

۱. ابن اثیر جزری، علی بن محمد؛ الكامل فی التاریخ؛ بیروت: دار صادر، ۱۳۸۶ ق.
۲. ابن جوزی، عبدالرحمان بن علی بن محمد؛ المنتظم فی تاریخ الملوک و الأمم؛ تحقیق محمّد عبدالقادر عطا و مصطفی عبدالقادر عطا؛ الطبعة الأولى، بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۲ ق.
۳. ابن قولویه قمی، جعفر بن محمد؛ کامل الزیارات؛ الطبعة الاولى، قم المقدسة: مؤسسه نشر الفقاهة، ۱۴۱۷ ق.
۴. ابن مسکویه رازی، ابی علی احمد بن محمد؛ تجارب الامم (۷ مجلدات)؛ تحقیق أبوالقاسم الإمامی؛ الطبعة الثانية، تهران: سروش، ۱۳۷۹ ش.
۵. تستری، محمد تقی؛ الأخبار الدخيلة؛ تهران: مكتبة صدوق، [بی تا].
۶. حافظ ذهبي، محمد بن احمد بن عثمان؛ العتبر فی حَبر مَنْ عَبر؛ بیروت: التراث العربی، ۱۹۶۱ م.
۷. _____؛ تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر و الأعلام؛ تحقیق عمر عبدالسلام تدمری؛ الطبعة الأولى، صدر منه حتى الآن ۴۳ مجلداً؛ بیروت: دارالکتاب العربی، ۱۴۰۷ ق؛ و تحقیق بشار عواد معروف؛ الطبعة الأولى، ۱۷ مجلداً؛ بیروت: دار الغرب الإسلامی، ۱۴۲۴ ق.
۸. طوسی، محمد بن حسن؛ مصباح المتهدّد؛ إعداد علی أصغر مراد؛ الطبعة الأولى، بیروت: مؤسسه فقه الشیعة، ۱۴۱۱ ق.
۹. طهرانی، ابی الفضل بن ابوالقاسم؛ شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشور؛ تهران: المكتبة المرتضوية، ۱۳۷۶ ش.
۱۰. قطب‌الدین راوندی، سعید بن هبة الله؛ الخرائج و الجرائح؛ تحقیق مؤسسه الإمام المهدي (ع)؛ قم: مؤسسه الامام المهدي (ع)، ۱۴۰۹ ق.
۱۱. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی؛ بحار الأنوار: ۱۱ مجلداً (إلا ۶ مجلدات، من المجلد ۲۹ إلى ۳۴)؛ بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳.
۱۲. محمودی، سید مهدی؛ زیارت عاشورا از آغاز تا امروز؛ ج نخست، قم: مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه با همکاری آستان قدس حسینی، ۱۴۰۰.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

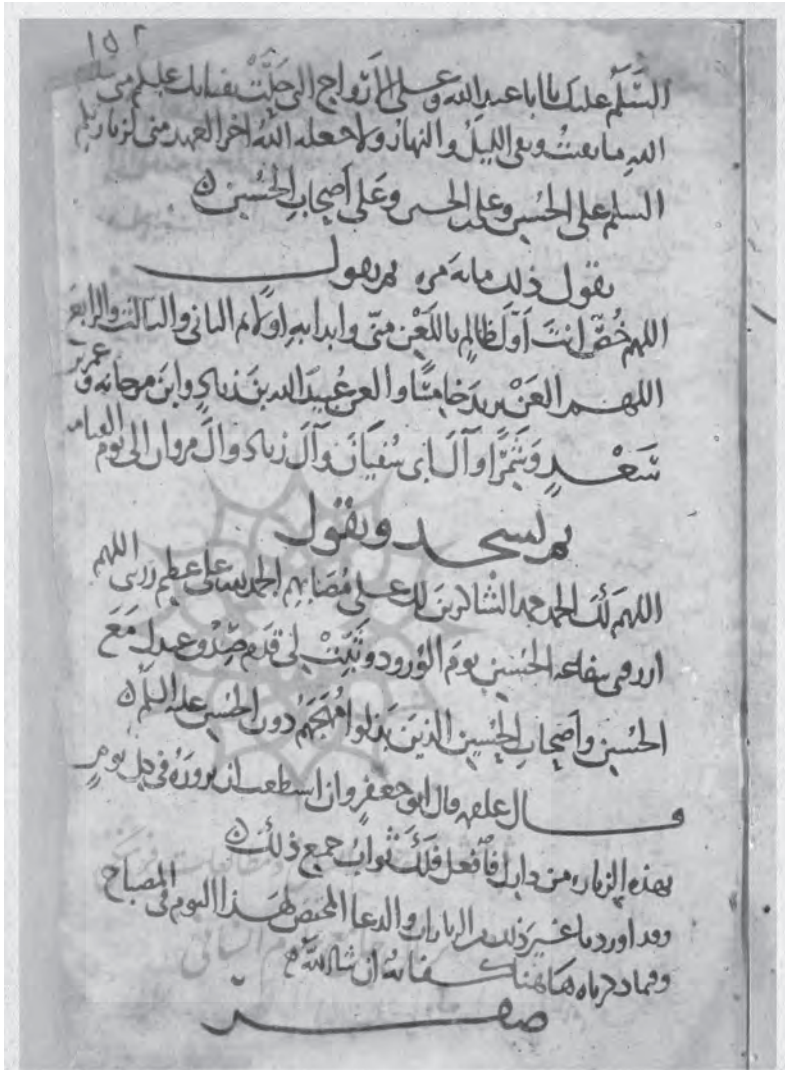
مصباح‌المتهدج، نسخه نقاش رازی (قدیمی ترین نسخه شناخته شده)

مشهد؛ کتابخانه آستان قدس رضوی؛ شماره ثبت: ۸۸۲۲

کاتب: عبدالجبار بن علی بن منصور نقاش رازی؛ تاریخ کتابت: سال ۵۰۲

تصویر ضمیمه شماره ۱

تصویر ضمیمه شماره ۳

مختصر مصباح المتعهد نسخه ابن سکون

قم؛ کتابخانه مرحوم آیت الله مرعشی؛ شماره ثبت: ۱۳۰۵۶

کاتب: ابن سکون؛ واقف: محمد داوود؛ تاریخ کتابت: بین سال‌های ۵۲۰ تا ۵۵۰